

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

יובל למלחמת ששת ימים – חזית ירושלים

“המלחמה אינה אלא המשך המדיניות באמצעים אחרים”

קרל פיליפ גוטליב פון קלאוזוביץ¹

ביוני 2017 נציין יובל למלחמת ששת הימים, המלחמה שתוצאותיה היו שינוי מהותי של גבולות מדינת ישראל, ובין השלכותיה - ויכוח ציבורי מתמשך לגבי אופן ההתייחסות לאזורים שהיו עתה תחת שליטה ישראלית.

המלחמה התנהלה ב-3 חזיתות: מול המצרים, מול הסורים ומול הירדנים.

מערך שיעור זה יתמקד בחזית ירושלים – הרקע, התוצאות והשלכות של האירועים בחזית זו.

מטרות:

- ידיעת זמנם, מקומם ומרכיביהם של האירועים הנלמדים והבנת התפתחות תהליכים היסטוריים ותוצאותיהם.
- הכרת המקורות מהם אנו שואבים את ידיעותינו על העבר.
- הבנה שבכל נושא, אירוע או תהליך יש נקודות ראות וגישות שונות, והכרת שונות זו.
- הבנת ההנחה כי המציאות בהווה מושפעת מתהליכים שהתרחשו בעבר ועוצבו בידי בני האדם.
- הבנת ההנחה כי העתיד גם הוא נתון לעיצובם של בני האדם, וכי המעשים בהווה ישפיעו על עיצוב העתיד.
- עידוד הסקרנות לגבי העבר כמצע להבנת תהליכי ההווה.

¹ קלאוזוביץ, איש צבא פרוסי (גרמני) נחשב לאחד מאבות תורת הלחימה המודרנית. הציטוט מתוך: רוג'ר אשלי לאונרד, על המלחמה – מדריך קצר לקלאוזוביץ', משרד הביטחון, 1977, עמ' 65, ויקיציטוט

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

- טיפוח תחושת השייכות למדינת ישראל, לעם היהודי ולמורשת התרבותית של עם ישראל בהתאם לערכיה של מדינת ישראל יהודית ודמוקרטית.
- הבנה כי ביסוד המניעים לפעולה האנושית עומדים גורמים שונים ומגוונים.
- טיפוח יכולת ההבחנה בין ניתוח אירוע או תהליך והבנתם, לבין שיפוטם מבחינה מוסרית.²

הראיון:

מערך השיעור כולל מידע היסטורי מבוסס מחקרית. האירועים והתהליכים ההיסטוריים מזמנים, מטבע הדברים, שפע של הזדמנוות לדיון ערכי במשמעותם של אירועים אלה. חשוב מאוד לקבוע בכיתה כללי יסוד לקיום דיון זה בהם, בראש ובראשונה, התבססות על עובדות היסטוריות. לא פחות חשוב – מתן במה פתוחה ומכילה לעמדות שונות ומגוונות, והימנעות מאינקודטרינציה.³

ב- 7 ביוני 1967, נכנסו כוחות צה"ל לתוך העיר העתיקה בירושלים (51: 0 דקות):

https://www.youtube.com/watch?v=f3-j_2DN0

אירוע זה היווה את שיאם של תהליכים ארוכים, מורטי עצבים שהיו חלקם של תושבי מדינת ישראל במהלך 'תקופת המתנה', וחודשים רבים קודם לכן.

רקע היסטורי:

² ד"ר עדנה אלעזרי וחנה אדן, **תכנית לימודים: היסטוריה לחטיבה העליונה בבית הספר הממלכתי**, משרד החינוך, תשס"ג, עמ' 11-13. ראו גם מטרות תכנית הלימודים בהיסטוריה. אתר המפמ"ר להיסטוריה http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/History/hativa_elyona

³ להנחיות ראו אתר המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים: http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/Mate/ChomreyLemida/Medin
<http://www.aYehuditVedemokratia/bituy.htm> וכן חוזר מנכ"ל תשע"ה/1(א)
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Applications/Mankal/EtsMedorim/9/9-2/HoraotKeva/K-2014-1-1-9-2-2.htm>

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

ב-29 בנובמבר 1947, קיבלה העצרת הכללית של האו"ם את החלטה 181, אשר נודעה בשם 'החלטת כ"ט בנובמבר'.

העצרת הכללית אימצה את המלצת הרוב של ועדה מטעמה (ועדת אונסקו"פ) אשר בין סעיפיה:

- סיום המנדט הבריטי בארץ ישראל
- בארץ ישראל תוקמנה שתי מדינות – יהודית וערבית.
- ירושלים תיוותר תחת משטר בינלאומי.

ערביי הארץ, המדינות המוסלמיות, מדינות ערב והליגה הערבית התנגדו נחרצות להחלטה והודיעו כי בכוונתם לפעול בכוח כדי לבטלה. המשמעות הייתה מלחמת העצמאות אשר פרצה יום לאחר קבלת ההחלטה, כלומר, ב-30 בנובמבר 1947.

במהלך המלחמה הטילו הערבים מצור על ירושלים. הם שלטו על דרכי הגישה לעיר ומנעו כניסת אספקת מזון לעיר.

עם ההכרזה על הקמת המדינה החל השלב השני של מלחמת העצמאות במהלכו פלשו צבאות ערב לתוך המדינה שזה אך 'נולדה'. הלגיון הירדני, הצבא הטוב באזור, כבש את גוש עציון והתקדם אל עבר ירושלים. ב-28 במאי עלה בידי הלגיון לכבוש את העיר העתיקה, כולל אזור הכותל המערבי.

עם סיום המלחמה והחתימה על הסכמי שביתת הנשק עוגנו, בין היתר, ההסכמות הבאות:

חופש תנועה בדרכים חיוניות, בכללן דרך בית לחם ודרך לטרון – ירושלים; חידוש עבודתם הסדירה של המוסדות התרבותיים וההומניטריים שעל הר הצופים וגישה חופשית אליהם; גישה חופשית אל המקומות הקדושים ואל מוסדות התרבות והשימוש בבית

הקברות שעל הר הזיתים [...]⁴

בפועל הסכמות אלה לא קויימו.

יהודים לא יכלו להגיע אל המקומות הקדושים, בהם הכותל המערבי; הדרך אל הר הצופים הוגבלה ולמעשה האוניברסיטה ננטשה ועל ההר

⁴ הסכם ממלכת ירדן-האשמית – ישראל על שביתת נשק כללית, 3 באפריל 1949. אתר הכנסת:

https://www.knesset.gov.il/process/docs/armistice_jordan.htm

ישבו חיילים מחופשים לשוטרים אשר הוחלפו אחת לשבועיים, בתהליך מורכב ובעייתי; בית הקברות על הר הזיתים ננטש, מצבות הושחתו.

<http://www.zmz.co.il/news.aspx?cid=70&aid=2793>

בתוך העיר עצמה הוצבו גדרות בין החלק שהיה בשליטה ירדנית לבין החלק שבשליטה ישראלית.

המציאות המורכבת של עיר המחולקת בין שתי מדינות יצרה אפיוזדות הומוריסטיות בהם סיפור

השיניים התותבות שנפלו לנזירה מבית החולים סן לואי בירושלים אל עבר השטח המפורז. למרבה האבסורד, נדרשו תיאומים מורכבים בין ירדן וישראל, תוך פעולה נחרצת של וועדת שביתת הנשק של האו"ם, עד שהושבו למסכנה שינייה.⁵

הנזירה והשיניים. צילום דוד רובינגר.

allaboutjerusalem.com/he/article

לא פחות מוזר היה סיפור בית השימוש ברחוב עשהאל בעיר. ראשיתו במשפחה שביקשה לבנות בית שימוש חדש בצמוד לביתם, כדי שלא יאלצו לרוץ בבהלה מחשש לפגיעת צלף בכל פעם שנוקקו למתקן. בפועל, היה בכך משום הפרה של הסטטוס קוו אשר קבע כי אין להוסיף ולבנות דבר שיש בו בכדי לשנות את תוואי השטח. הירדנים התנגדו לתוספת הבנייה וועדת שביתת הנשק קיימה 4 דיונים שנתפרסו על פני 18 שעות עד שהוחלט לאפשר את הקמת המתקן החשוב, אך בד בבד לגנות את ישראל על הפרת ההסכמים.⁶

פרוץ מלחמת ששת הימים:

⁵ תמר הירדני, מעשה בשיניים תותבות – סיפורו של הקו העירוני בירושלים.

<http://allaboutjerusalem.com/he/article>

⁶ גיא נוימן, הקן החוצה את הלב, מסע עולמי, 29 (מאי 2004), <http://www.tayarut-school.co.il/?CategoryID=1008&ArticleID=335>. במאמר מופיעים סיפורים נוספים המעידים על החיים בעיר המחולקת.

ב-14 במאי החלו טורי שריון ורגלים מצרים להיכנס לתוך חצי האי סיני, תוך הפרת הסכמי שביתת הנשק לפיהם על האזור להישאר מפורז. היה זה האות לתחילתה של תקופה מתוחה, שלימים כונתה 'תקופת ההמתנה', במהלכה הפרו המצרים, והנשיא גמאל עבד אל נאצר בראשם, בכל כמה ימים, סעיף נוסף מתוך הסכמי שביתת הנשק.

ישראל פנתה לערוץ הדיפלומטי וניסתה נואשות לגייס את אומות העולם לבלימת ההסלמה. ואולם הניסיונות לא צלחו. האו"ם, ארה"ב ומעצמות נוספות לא הצליחו להחזיר את המצב לקדמותו.⁷

גבולות מדינת ישראל, 1949-1967

- שטחה של מדינת ישראל לפי הצעת האו"ם מנובמבר 1947, שנדחתה על ידי הערבים.
- השטח שכבשה ישראל במלחמת העצמאות (1948-1949) מעבר לקו שנקבע בהחלטת האו"ם.
- גבולות מדינת ישראל על פי הסכמי שביתת הנשק של 1949, שנחתמו בין ישראל למצרים (24 בינואר), ללבנון (23 במארס), לעבר הירדן (3 באפריל) ולסוריה (20 ביולי). עבר הירדן כבר השתלטה על כל השטח שבידי הערבים מערבית לירדן, וסיפחה אותו רשמית ב-1950; לכל האזור ניתן השם החדש "ירדן".

<http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=2477>

כשבועיים לאחר מכן, ב-30 במאי 1967, חתם חוסיין מלך ירדן על חוזה הגנה עם נאצר, עד אז – אויבו המושבע. ההסכם כלל הפרה של כל הקווים האדומים עליהם הכריזה ישראל משכבר, ומשמעותו הייתה התייחבות ירדנית לסייע למצרים במקרה של מלחמה עם ישראל, כניסת כוחות

⁷ אורנה כץ אתר, "משבר מאי-יוני 1967: המרדף הישראלי אחר 'אור ירוק' מארצות הברית, קתדרה 136 (תמוז תשי"ע), עמ' 153-182.

עירקיים ומצריים לירדן, התחייבות לסיוע הדדי במקרה של תקיפה ישראלית והכפפת הצבא הלגיון הירדני לפקודת נאצר.

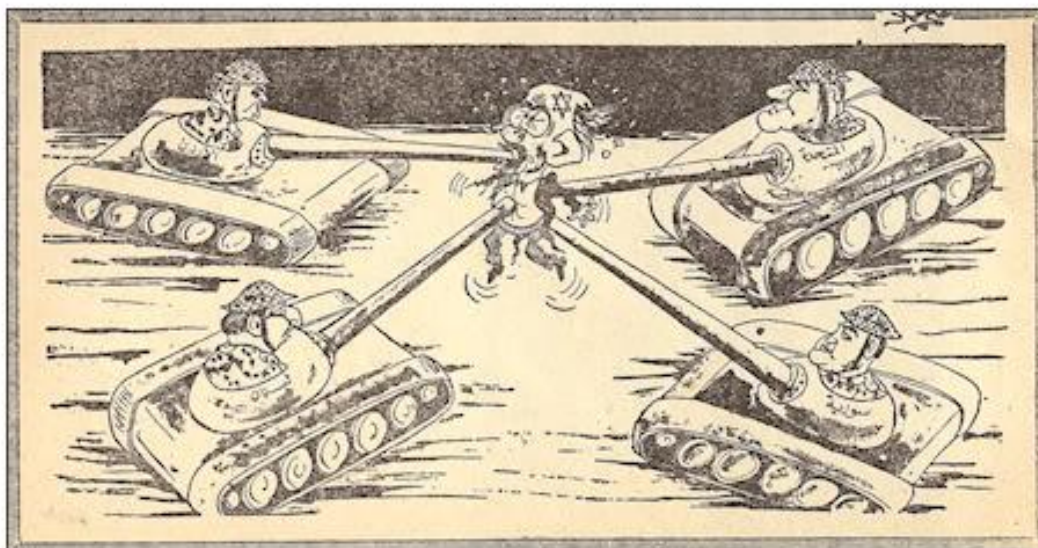
כלומר – עתה הועמדו בסכנה ישובי מרכז הארץ, כולל שדה התעופה לוד (כיום – בן גוריון) ומוסדות השלטון בירושלים.

ירושלים כשבוע מלחמת ששת הימים, 1:27 : <http://e.walla.co.il/item/2593971>

הברית גם השיגה את התנאי הבסיסי שהציב נאצר למלחמה עם ישראל – אחדות העולם הערבי. כלומר – רשמית היו עתה 3 מדינות המקיפות את ישראל (סוריה, מצרים וירדן) מחויבות להשמדתה.

ההסכם פורסם ברדיו קהיר ונאמר כי "עתה לא נותר לישראל מפלט אלא היס". מדינות ערב הכריזו על הניצחון על ישראל הקרב ובא:

צבאות מצרים, לבנון וסוריה, קריקטורה לבנונית, בירות, 31 במאי, 1967

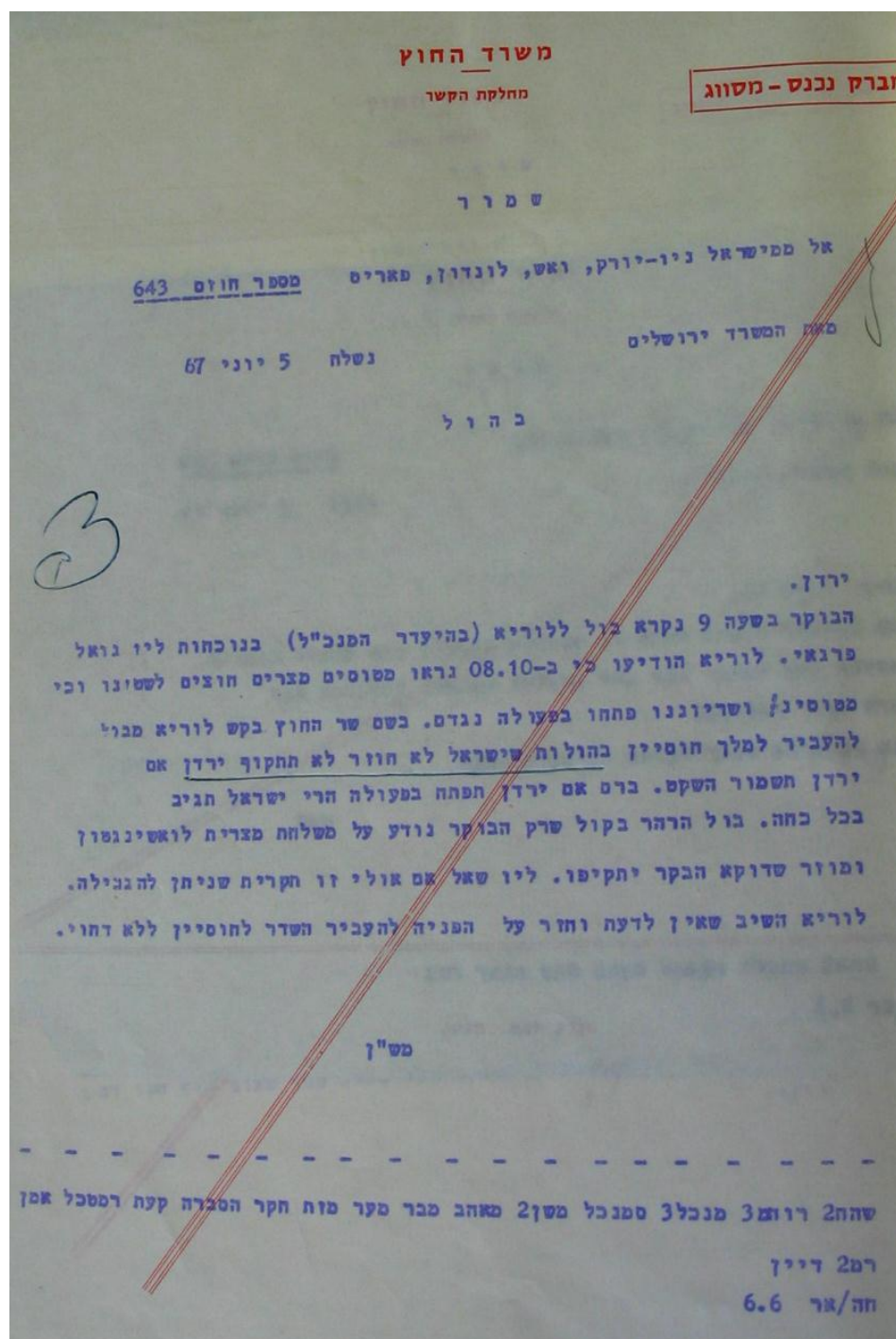

<http://cafe.themarker.com/post/2649133>

ב-5 ביוני 1967 הנחיתה ישראל מכת מנע על חיל האוויר המצרי. כבר באותו יום, בעקבות תקיפה אווירית סורית וירדנית, הותקפו גם שדות תעופה בסוריה וירדן.

בישראל לא ידעו האזרחים מה קורה בפועל. אזעקות נשמעו ברחבי הארץ ורדיו מצרים הודיע כי כוחות מצריים מתקדמים אל עבר תל אביב. החרדה הייתה עצומה!

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

מלך ירדן, חוסין, הוזהר
על ידי ישראל לבל
יצטרף למלחמה.
ההודעה נמסרה בכמה
ערוצים: באמצעות
הגנרל אוד בול (Bull),
ראש משקיפי האו"ם;
דרך וושינגטון;
ובאמצעות משרד החוץ
הבריטי.⁸ אף על פי כן,
כבר בבוקרו של ה-5
ביוני, החלו הירדנים
להפגין את ירושלים
העברית, תוך הסבת
נזקים קשים בנפש (12
הרוגים) וברכוש (פגיעות
במבני ציבור, בהם בית
הנשיא, בתי חולים, בתי
ספר ומוזיאון ישראל).⁹
מאוחר יותר באותו יום
נכנס כוח ירדני לארמון
הנציב וגירש את כוח

⁸ משרד החוץ לשגרירים בניו יורק, וושינגטון, לונדון ופאריס, 5 ביוני, 1967, מס' 653, חצ-6444/6, גנזך המדינה; State Department to Amman Embassy, June 5, 1967, NSF, Country File, Middle East, Box 106, LBJL also in FRUS Ibid, No. 160; שגב, 1967 והארץ שינתה פניה, כתר, 2005, עמ' 361; אורן, שישה ימים של מלחמה: המערכה ששינתה את פני המזרח התיכון, דביר, 2004, עמ' 228.
⁹ שגב, שם, עמ' 361-362.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

האוי"ם שהוצב במקום. הירדנים נבלמו על ידי כוח צה"ל, אך עתה הייתה גם ירדן חלק מהמערכה.¹⁰

בבוקרו של היום השלישי למלחמה, 7 ביוני, החל צה"ל להתקדם אל עבר העיר העתיקה בירושלים, אשר כאמור, הוחזקה במשך 19 שנים על ידי הירדנים :

ב-7 ביוני [...] נפלה ההחלטה וכוחות צנחנים של צה"ל פרצו את שער האריות וכבשו את העיר העתיקה של ירושלים. בהגיעם לכותל המערבי קיימו במקום טקס מרגש, ששודר ברדיו ושנחרת בתודעתם של רבים כגולת הכותרת של המלחמה כולה. לעת ערב הגיע גם אשכול אל הכותל המערבי ונשא שם דברי ברכה. את שמחתו על כיבוש העיר העתיקה הפרו במידה מסויימת הידיעות על האבדות של יחדות צה"ל שהשתתפו בקרב, שהגיעו ליותר מ-180 הרוגים.¹¹

בכ"ח באייר תשכ"ז, 7 ביוני 1967, שוחררה ירושלים המזרחית משנות השלטון הירדני, וירושלים העתיקה, הכותל המערבי והר הבית, מושא כיסופי דורות, חזרו לידיים יהודיות. האירוע ההיסטורי, מהגדולים והמשמעותיים ביותר בתולדות המדינה, עורר התרגשות אדירה עד כדי ראיית האירועים בגדר נס בקרב יהודים בארץ ובתפוצות.¹²

ירושלים מייד לאחר מלחמת ששת הימים, 07: 4:

<https://www.youtube.com/watch?v=ytzzbXew1NE&nohtml5=False>

¹⁰ Tel Aviv Embassy to State Department, June 5, 1967, Middle East Crisis, Box 3, RG 59, NA. ראוי לציין כי בנוסף לאתרים בירושלים הפגזו הירדנים גם את קיבוץ אייל, רמת הכובש, כפר סירקין, כפר סבא, יד חנה ותל ברוך. פגזים נפלו גם בתל אביב וביישובים ערבים ישראלים: בנין זאב וקסלר, "מלחמת ששת הימים, מהלכים עיקריים: החזית הירדנית", אתר מט"ח: <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=12967>

¹¹ ימימה רוזנטל, ארנון למפרום וחגי צורף (ע), **לוי אשכול: ראש הממשלה השלישי**, ארכיון מדינת ישראל, תשס"ב, עמ' עמ' 558.

¹² ירושלים: חוקים סביב לה, בלוג ארכיון המדינה: http://israelidocuments.blogspot.co.il/2015/05/blog-post_16.html

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

רחבת הכותל 1967 :

<http://jewlicious.com/2007/07/first-post-war-shabbat-at-western-wall-the-kotel-1967>

רחבת הכותל, היום :

עם כניסת כוחות ישראל לירושלים הסתבר היקף ההרס שהותירו הירדנים. בית הקברות על הר הזיתים הושחת באופן שיטתי, והצבא הירדני השתמש במצבות כאבני ריצוף במחנות הצבא שלו. על ראש ההר נבנה בית מלון (אינטרקונטיננטל – שבע הקשתות), כשהמצבות שנגרסו שימשו כחומר בנייה. חלק מהקברים פונו והשרידים שהיו בהם הושלכו בחלק אחר של בית הקברות.¹³

כשלושה שבועות לאחר המלחמה, ב-28 ביוני 1967, הוחל החוק הישראלי על השטחים שמעבר ל'קו הירוק', שטחים שהיו קודם לכן בידי הירדנים.¹⁴

תהליך השיקום של העיר החל מיידיית ולמעשה – לא הסתיים עד היום.

בד בבד, הלך והתפתח **ויכוח ציבורי** לגבי עתיד השטחים שנכבשו/שותרו על ידי ישראל במהלך המלחמה:

- האם יש לוותר על שטחים אלה ולהחזירם לירדן, מצרים וסוריה במסגרת משא ומתן לשלום?
- האם יש לוותר על חלקם? אם כן – מי מהאזורים יישאר בידי ישראל ומי לא?
- האם נכון לעזוב אזורים אלה חד-צדדית?
- האם המדובר בשטחי מולדת אבות ועל כן נכון להקים עליהם יישובים (התנחלויות)?

ההתלבטות החלה מייד עם תום המלחמה. ראו דברי לוי אשכול, ראש ממשלת ישראל שנה לאחריה:

בירושלים בא אלי אתמול טדי קולק עם איש שלום [ראש עיריית ירושלים עד 1965] ויש להם תכניות שצריכות לעלות רבע מליארד לירות לשיקום ירושלים, להעברת יהודים לעיר

¹³ מנוחה טוקר, "הירדנים הרסו לי, ר' לוי משקם",

<http://www.shturem.net/index.php?section=news&id=22466&lang=hebrew%E2%80%8F>
¹⁴ ירושלים: חוקים סביב לה, בלוג ארכיון המדינה: http://israelidocuments.blogspot.co.il/2015/05/blog-post_16.html

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

העתיקה. אני לא דיברתי על העיר העתיקה והעיר החדשה. אני דיברתי על "בתככי העיר" לי יש עיר אחת, עיר שחברה לה אומנם יחדיו, אבל זו ירושלים.¹⁵

ומנגד, באותו נאום:

לא אחדש אם אומר שהימים הם ימים היסטוריים או שולטים על שטח שבכולו – כולל עזה – יש מיליון או מיליון מאתיים אלף ערבים. רק בתקופה האחרונה דיברנו על המצב האומלל של צמצום העליה או הפסקת העלייה, על הילודה הנמוכה בחלק האירופאי או האשכנזי של האוכלוסייה היהודית. אילולא עמדה לנו צדקת הקדוש ברוך הוא שנשארו לנו לפליטה יהודים מארצות האסלאם שהם מרובי ילדים – שמשפחותיהם מרובות ילדים – מי יודע מה היה אתנו. אבל בכל זאת התוספו מיליון ומאתיים אלף ערבים, ואצלם ילודה לא קטנה. זוהי בעיה עצומה שצריך לשבור עליה ראשים רבים שלנו כדי לפתור אותה.¹⁶

ב-30 ביולי 1980 התקבל בכנסת חוק יסוד: ירושלים בירת ישראל, הקובע כי ירושלים השלמה והמאוחדת היא בירת ישראל.¹⁷ ואולם העיר אינה מוכרת כבירתה של ישראל על ידי האומות. האו"ם דרש את ביטולו (החלטה 428) ומדינות העולם מציבות את שגרירותיהן בתל אביב ולא בירושלים.

ב-21.9.1989 התקבלה החלטת ממשלה הקובעת את "יום ירושלים – יום חג להזדהות תפוצות ישראל וקהילותיו עם בירת ישראל הנצחית". כמה שנים לאחר מכן, ב-1998 התקבל בכנסת חוק "יום ירושלים", אשר הפך את המועד ליום לוח ממלכתי.¹⁸

לסיים:

ירושלים של זהב שירה של נעמי שמר, בביצוע שולי נתן, 4:44, בליווי תמונות מירושלים:

¹⁵ דברים שנשא לוי אשכול בישיבת מזכירות מפא"י, תל אביב, 8 ביוני 1968, רוזנטל, לוי אשכול..., עמ' 568.
¹⁶ שם, עמ' 567.

¹⁷ אתר הכנסת: <http://main.knesset.gov.il/Activity/Legislation/Documents/yesod2.pdf>

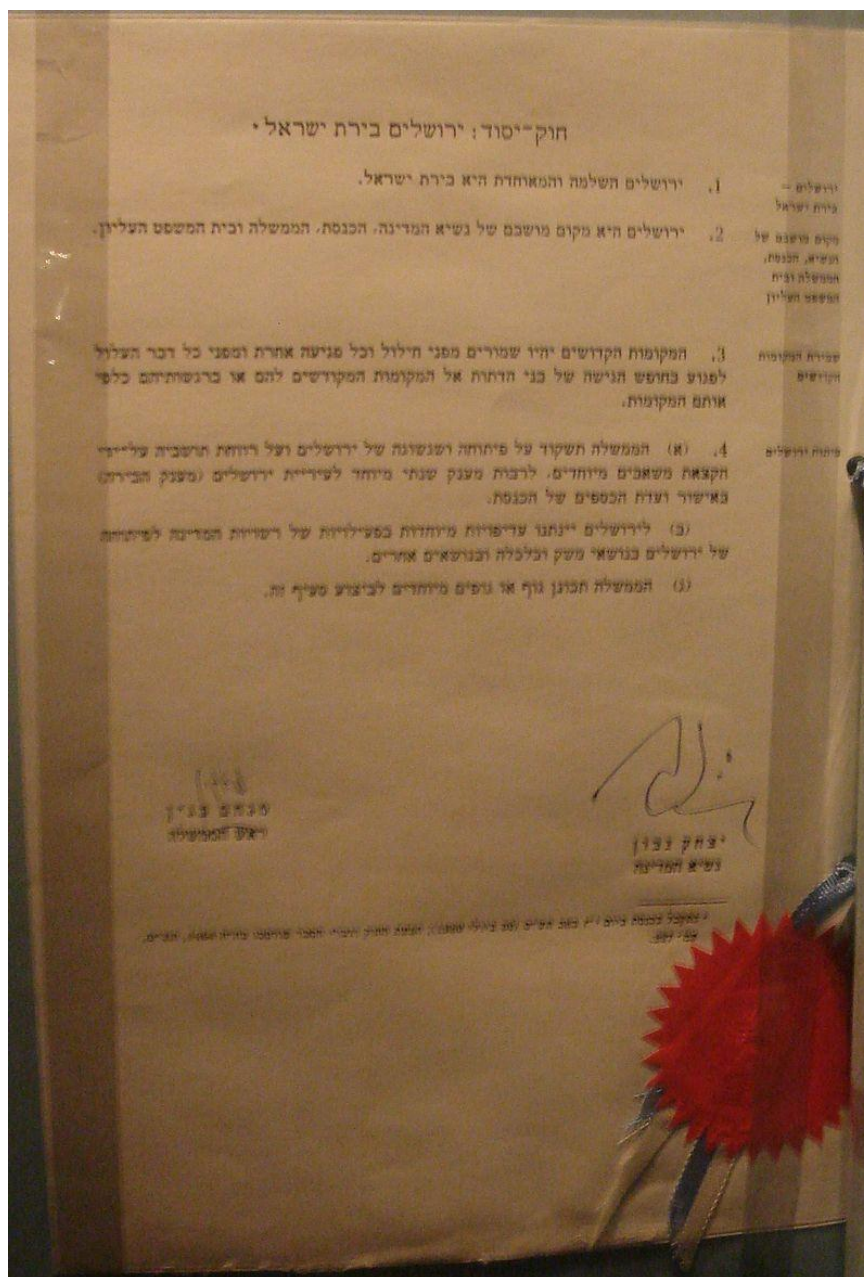
¹⁸ שם.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

<https://www.youtube.com/watch?v=O2RoCNeM9B0>

השיר וסיפורו:

<http://www.piyut.org.il/textual/369.html>

הנוסח
המקורי של
החוק

להעשרה:

- תמונות מדברות: ילדות בירושלים, ערוץ ההיסטוריה, 10: 5:
<https://www.youtube.com/watch?v=DotiUzcVDAA&nohtml5=False>
- שחרור ירושלים במלחמת ששת הימים, אריאל, כתב עת לידיעת ארץ ישראל, כותר:
<http://www.kotar.co.il/KotarApp/Viewer.aspx?nBookID=97129765#2.9339.5.default>
- הצעות לסיורים בעקבות מלחמת ששת הימים בירושלים, מרכז זלמן שז"ר:
<http://www.ybz.org.il/?CategoryID=829&ArticleID=3908>
- נדב שרגאי, הסטטוס קוו בהר הבית, המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה:
<http://icpa.org.il/article/%D7%94%D7%A1%D7%98%D7%98%D7%95%D7%A1-%D7%A7%D7%95%D7%95-%D7%91%D7%94%D7%A8-%D7%94%D7%91%D7%99%D7%AA>
- ירושלים לדורותיה: ירושלים בירת מדינת ישראל, אתר הפיקוח על הוראת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה:
http://retro.education.gov.il/tochniyot_limudim/eretz/ei_7_2_14.htm
- יום ירושלים, אתר הכנסת:
<http://main.knesset.gov.il/About/Lexicon/Pages/jer.aspx>

בהצלחה ובהנאה,

ד"ר אורנה כץ אתר
מפמ"ר היסטוריה

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה